

Михайло Мовчан

МОВЧАН Михайло Миколайович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та політології Полтавського університету – тету економіки і торгівлі. Сфера наукових інтересів – філософська антропологія, історія філософії, екзистенціальна філософія і психологія, соціальна філософія.

СТРАХ ГРОШЕЙ В ЛЮДСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

В статті розглянуто один з вагомих різновидів страху в бутті людини – страх грошей; зроблено аналіз різновидів вираження даного страху; виділено певні його причини та окреслено можливості подолання чи мінімізації такого страху в соціальному середовищі.

Ключові слова: страх, гроші, страх нестачі грошей, страх утрати грошей, страх перед великими грошима.

Серед численних надзвичайно актуальних проблем сучасного світу яскраво виділяється проблема страху. Страх супроводжував людство у всі часи, починаючи з найдавнішого – первісного етапу його розвитку.

Означена нами проблема цікавила і цікавить багатьох філософів. Варто згадати таких мислителів, як М.Бердяєв, Є.Боровой, А.Гагарін, Л.Горохова, П.Гуревич, М.Гайдеггер, С.К'єркегор, Б.Паскаль, Ф.Ріман, М.Савіна, Ж.-П.Сартр, П.Тілліх, О.Туренко, З.Фрейд, О.Фролова, Е.Фромм, Н.Хамітов, К.Хорні, І.Ялом, К.Ясперс. Але не дивлячись на значні напрацювання в філософській думці ця проблема залишається ще маловивченою. На сьогоднішній день осмислення потребують класифікація і рівні страху, онтологія, феноменологія, філософсько-антропологічні, історико-філософські та інші аспекти даного полікультурного феномену.

Мета цієї статті – здійснити філософський аналіз одного з різновидів страху – страху грошей в бутті людини.

Гроші є антропологічним феноменом. Вони супроводжують людей усе життя і відіграють в ньому важливу роль. «Причиною появи грошей був суспільний поділ праці і необхідність регулярного обміну між товаровиробниками, які спеціально виробляють продукти для обміну. Історія грошей така ж давня, як і існування самої людської цивілізації. Зокрема перші монети з'явилися в Давній Греції ще в VIII – VII ст. до н. е.» [6, с. 118-119].

© М. М. Мовчан, 2014

На сьогоднішній день існує багато визначень грошей і всі вони можуть бути об'єднані у дві групи, відповідно з логічно-історичним та функціонально-логічним підходами. Виділимо визначення, яке економісти відносять до другого – функціонального підходу. «Гроші – це загально визнаний засіб платежу, який приймається в обмін на товари і послуги, а також при оплаті боргів» [13, с. 473]. Для чого людям потрібні гроші, тобто, які функції в суспільстві вони виконують? На це запитання відповідають функціоналісти, акцентуючи при цьому увагу на грошах, як на мірі вартості, засобі обігу та засобі нагромадження. «Сутність грошей проявляється у їхніх функціях» [2, с.151].

Відомо, що страх перед грошима – це одна з головних причин проблем з ними (є навіть хрометофобія – страх грошей, де фобія означає ірраціональний, неадекватний, стійкий, хворобливий, нав'язливий страх конкретного змісту і нав'язливий стан страху перед об'єктом і ситуацією при психічних захворюваннях). Цей страх може виражатися в декількох видах: 1) страх нестачі грошей, 2) страх утрати грошей, 3) страх перед великими грошима.

1. Страх нестачі грошей проявляється всякий раз, коли людина починає думати, що їй бракує грошей. Якщо розглядати цей сигнал на рівні підсвідомості, то в цьому є свій позитивний намір – збереження і захист.

Як правило, коли індивіду бракує грошей, він готовий усе віддати, щоб вони з'явилися. Таким чином гроші для нього стають не засобом, а метою життя. З'являються переконання, що все упирається в гроші, гроші можуть все, важливі не гроші, а їх кількість і т. п. Людина стає рабом грошей і готова віддати за них своє життя і не лише своє. Є в цьому стані і позитивний намір – матеріальне благополуччя, але ось сам по собі спосіб такої турботи не найкращий, оскільки страх, тривога, занепокоєння – усе це відноситься до руйнівних станів [10].

Суттєвою рекомендацією з цього приводу, на нашу думку, є необхідність побудувати нову модель взаємовідносин з грошима – так звану модель свідомості, де особливе місце будуть відігравати знання. У структурі свідомості знання посідають чільне місце. «Без знання свідомості не існує» [12, с. 207].

2. Страх утрати грошей. Практика життя яскраво показує, що є декілька ситуацій, коли людина може втратити гроші. Це: крадіжка, втрата роботи, пограбування, штраф, пожежа, аварія, шахрайство, борги тощо.

Утрата грошей може стати причиною тяжких хвороб. Ось, наприклад, як у випадку з особистістю, яка захворіла цукровим діабетом. Виявилось, що декілька років тому, вона вклала чималу суму в одну справу і в результаті втратила не лише всі гроші, але й усе майно. Людина настільки переживала цю подію, що через декілька днів у неї

з'явилися характерні ознаки цукрового діабету – спрага, сухість у роті, підвищене виділення сечі, слабкість.

Щоб усвідомити причину будь-якого страху, необхідно зрозуміти його природу, яка може бути різною. Приміром, його могла викликати подія з нашого минулого життя, і ми підсвідомо боїмося повторення цієї ситуації. Якщо ж такого сумного досвіду у нашому минулому не було, то просто наша занадто розвинена уява може малювати нам жахливі картини, події, які нібито можуть з нами статися. Цьому сприяють і всілякі історії, про які ми дізнаємося із засобів масової комунікації (новина про розорення заможної людини, про те, що її захопили в полон і вимагають за неї викуп, про шахрайства у світі фінансів тощо) [8]. Взагалі, страх, на нашу думку, – це «стан, який виражає невпевненість у пошуках надійності, що зумовлений дійсною чи уявною загрозою біологічному або соціальному існуванню і благополуччю людини, забезпечуючи при цьому, на певний час, самозбереження індивіда» [5, с. 163-164]. У нашому випадку, якщо постійно думати і переживати з приводу грошей, то тим самим можна втратити багато своєї енергії. Природно наша підсвідомість робитиме все щоб відірвати нас від того, на чому ми зациклилися: крадіжка, пограбування, штраф тощо. Саме тут якраз і з'являється страх втрати грошей.

Існує немало дієвих способів подолання страху втрати грошей. Відзначимо декілька з них. По-перше, варто підготуватися заздалегідь до можливої втрати грошей. А це означає, що готуючись до одержання позитивного результату важливо враховувати і можливість негативного наслідку. Тоді він не стане раптовим і людина його не буде дуже болісно переживати. Адже потерпіти невдачу – це не абсолютне зло, бо невдача може цілком бути попередницею перемоги. Особа отримує хоч і негативний, але необхідний досвід. Досвідчені люди говорять: «Це навіть добре, що нам зараз погано». В цьому висловлюванні закумуляовано налаштування індивіда до наступного успіху і в той же час вбачається неабияка його цінність (ефект смаку перемоги). Варто усвідомити, що ні в якому разі не треба здаватися при негативному результаті (тим більше першому). По-друге, особі не потрібно думати тільки про гроші, а варто почати сприймати життя як єдиний цілісний організм, піклуватися про людей і навколишній світ. Таким чином цей страх зникає. Тих, хто не хоче і не вміє це робити, життя в подальшому учить ділитися з іншими, щоб не було застою енергії. Адже рух і його якісний різновид – розвиток, має бути постійним.

Утрата грошей особливо актуальна в складні (кризові) періоди існування тієї чи іншої держави. Страх такої втрати нерідко спонукав людей до рішучих дій (часто не раціональних, емоційних), щоб зберегти бодай невелику частину грошей. Відомий український дослідник

історії і теорії кооперації (передусім споживчої) в одній із своїх розвідок пише про кризу середини 1860-х років у Англії, коли у першому в світі споживчому товаристві «чесних піонерів», яке було створено у містечку Рочдейл вкладників охопив реальний страх за майбутнє своїх заощаджень, адже збанкрутувала одна з його ощадних кас. Вкладники «звернулись за своїми грошима і в касу споживчого товариства. Товариство володіло достатніми запасами коштів і не відмовляло бажаючим забрати свої вклади. Один робітник, вклад якого сягав 24 фунтів, просив, щоб йому повернули хоча б 16, погоджуючись втратити решту на користь товариства. На його велике здивування йому повернули весь вклад. Та згодом він знову їх приніс у споживче товариство. Жінка, вклад якої складав 40 фунтів була такою великодушною, що зовсім не вимагала його повернення. Вона заявила, що до вступу в товариство у неї ніколи не було ні одного шилінга в запасі: все що в мене є дало мені товариство...» [1, с. 4]. Ці приклади свідчать про те, що люди у непрості, кризові часи боялися за невизначеність свого майбутнього, за своє існування. А це, у свою чергу, формувало панічні настрої (страхи) передусім у незаможних верств населення, які мали великі надії на споживчу кооперацію (її товариства). Дехто з них забирав свої заощадження. Слід сказати, що люди довіряли товариствам, бо вони (товариства) захищали їх інтереси дотримуючись при цьому основних кооперативних принципів (цінностей), та використовуючи низку запобіжних засобів від втрати. Вкладники хоч і вірили в краще, але не відкидали й можливості втрати своїх грошей, адже в житті доводиться часто ризикувати.

Утрата грошей – це якоюсь мірою також використання їх. Тільки користь при цьому одержує хтось інший. Людина, яка лишається грошей повинна навчитися брати щось позитивне навіть із цього. Вона має сама собі поставити питання (таким чином звернутися до своєї підсвідомості): навіщо потрібно було втрачати гроші, що у мене від цього може бути позитивного і важливого. Можливо, ніякої втрати й не було... А ймовірно я гроші (100 грн., наприклад) утратив, але для того, щоб вони дісталися людям, яким я хотів віддячити. Таким чином, ми реально виправдовуємо випадок, що трапився з нами і зменшуємо при цьому ступінь напруги, адже сила напруги часто призводить до глибокого стресу (стрес – це «стан напруження – сукупність захисних фізіологічних реакцій, які настають в організмі тварин і людини у відповідь на вплив різноманітних несприятливих факторів (стресорів)» [14, с. 530]), а вже звідси й виростає реальна загроза для здоров'я і життя. Замість переживання втрати з'являється полегшення і радість.

3. Третій різновид страху – страх перед великими грошима. Чимало людей навіть подумати не можуть, що у них може бути велика

сума грошей. Вони просто не вірять у це. Можна сказати, що в цьому винна і система минулого нашої країни, яка упродовж 70-ти років вселяла нам, а ще раніше – нашим батькам, що гроші повинні зароблятися важкою працею.

Заслугує на увагу одне правило: у людини повинно бути стільки грошей, скільки їй необхідно в даний момент і скільки вона готова мати. Більше – погано, менше – теж. Виявляється, якщо у нас немає потрібної суми грошей, то це може означати, що ми не готові її мати в такій кількості. Варто згадати тих людей, у яких грошей не було взагалі, але як тільки у них з'являлася конкретна мета, план і дії, тут же з'являлися й гроші. Вони часто приходили в їхнє життя іноді немислимими способами. Дещо пізніше стало зрозуміло, що це були підсвідомі закономірності і результати прояву їхнього наміру [10].

Слід зауважити, що великі гроші не завжди вирішують проблеми. Тут доречно пригадати відомий вислів: «Великі гроші – великі проблеми», в якому є своя доля правди. Деякі люди мають багато грошей і при цьому примудряються залізати у борги. Якщо при малій кількості грошей у нашому житті не було радості і щастя, то при великій їх кількості може не бути і поготів. Виникне тільки ще більше проблем та турбот, тривог, сумнівів, страхів. А це, у свою чергу, часто призводить особистість до стресу (передусім психологічного), результатом якого може бути погіршення і втрата здоров'я. У кожної людини є так званий внутрішній грошовий максимум, певна сума грошей, розпоряджаючись якою вона відчуває себе досить упевнено, комфортно. Коли ж кількість грошей перевищує психологічний поріг, тоді й з'являється страх великих грошей. Якщо особа відчуває страх перед великими грошима – це може бути сигналом про небезпеку в її житті.

Страхи відносно грошей у деяких людей виникають досить часто. А оскільки ми завжди самі своїм відношенням і поведінкою формуємо події нашого життя, то і ці страхи можуть створити нам масу непотрібних проблем та негараздів.

Більшість людей мають різні страхи, і вони отруюють їм життя. Сучасна філософія і психологія намагається їх детально класифікувати. Слід виділити дві великі групи страхів. До першої належать страхи, які з'явилися в людини після перенесених бурхливих негативних переживань. Наприклад, у дитинстві вона впала з дерева чи з балкона і тепер страшно боїться висоти. Або опинилася в замкнутій квартирі під час пожежі, і тепер навіть легкий дим викликає у неї паніку. Її емоційна пам'ять – записала цю інформацію, і тепер той страх міцно засів у свідомості (і підсвідомості). Дуже влучно про цю пам'ять висловився знаменитий режисер, актор і педагог К. Станіславський: «Раз ви здатні бліднути, червоніти лише при одній згадці про пережите, раз

ви боїтеся думати про давно пережите нещастя, – у вас є пам'ять на відчуження, або емоційна пам'ять» [7, с. 137].

У сфері ведення бізнесу подібний страх грошей може виникнути, якщо особа в результаті шахрайства своїх партнерів або споживацького ставлення держави втратила велику суму грошей. Можливо, людина потрапила в ситуацію, коли у неї вимагали гроші, намагалися їх відняти. Погрожували завдати шкоди їй або її сім'ї. І тепер гроші викликають у людини прихований страх, хоча особливих причин у сьогоденні для цього немає [8].

До другої групи відносяться страхи, які виникли не внаслідок власного негативного досвіду особистості, а передусім із засобів масової інформації (ЗМІ) або якихось інших джерел. Зі ЗМІ особа часто чує про розорення або пограбування кого-небудь, про банкрутство великої компанії, про масштабне шахрайство, жертвою якого став успішний бізнесмен. З цією особою такого ще не було, але вона цього боїться. Раз таке сталося з кимось іншим, то цілком може статися і з нею.

Страх називають однією з могутніх емоцій, яка може керувати людиною.

Особа, що боїться залишитися без грошей, ставши багатою навряд чи звільниться від страху знову бути без грошей. Вона постійно думатиме, що, розбагатівши, у будь-якому випадку ризикує їх утратити.

Людям часто здається, що грошей недостатньо. Тому багато людей бояться витратити гроші, навіть якщо у них вони є у величезній кількості.

Варто звернути увагу на те, що: 1) відкидаючи страх залишитися без грошей, ми дозволяємо собі мати гроші; 2) ми завжди зустрічаємося з грошима у такій формі, в якій про них думаємо; 3) гроші люблять спокій; 4) думаючи, що гроші даються тільки важкою працею, ми і отримуватимемо їх тільки важкою працею; 5) гроші завжди йдуть туди, де їх чекають і люблять.

Досить часто успішні підприємці наголошують, що найголовніше в досягненні успіху і багатства – це відсутність обмежень у нашій голові. З їхніх вуст звучать практичні поради, які аж ніяк не претендують на абсолютну істину, але до яких варто дослухатися. Це: 1) доки ми чогось боїмося, ми обмежені у своїх можливостях; 2) тільки ми здатні породити багатство для самих себе; 3) достаток визначається не кількістю грошей, а тим, як себе почуває людина з тією кількістю грошей, якою вона володіє.

Дослідники виділяють чимало помилок у поведженні людей із грошима. Серед них увагу привертають найбільш характерні. Це: 1) гроші дістаються тільки важкою працею; 2) грошовий успіх залежить від займаної посади; 3) фінансова залежність – це карма, доля і тут нічого не

можна змінити; 4) працювати потрібно тільки заради грошей; 5) гроші є тільки засобом досягнення мети; 6) вирішення життєвих проблем залежить від наявності грошей; 7) багатство можна одержати тільки за рахунок інших; 8) гроші завжди псують людину; 9) гроші «брудні»; 10) нічого собі не дозволяти; 11) скупитися і бути дріб'язковим у грошах; 12) боязнь і страх перед багатством; 13) заздрість до тих, у кого багато грошей; 14) зведення грошей у культ для поклоніння; 15) відсутність будь-якої ініціативи. Такі думки потрібно відкидати, бо вони налаштовують нас на страх перед життям і на всілякі негаразди.

Щоб уникнути помилок у поведженні з грошима важливо відкрити для себе нові установки, а саме – я залучаю гроші, я стверджую щастя, я множу любов. Випромінюючи таку енергію, наша свідомість несе у Всесвіт точний сигнал, який приймається тими, хто налаштований на таку ж хвилю. У результаті до нас притягуються ті люди й обставини, які відповідають сигналам нашої свідомості. Потрібно випромінювати щастя, і до нас воно обов'язково повернеться і притягнеться нами ще у більшому «розмірі» [9]. Успіх може породжувати новий успіх.

Слід не забувати, що для того, щоб щось змінити, необхідні: наше сильне бажання; ясне і чітке уявлення про те, що ми хочемо і уявлення про те, що необхідно змінити; наші дії. Адже ми – це та велика сила, яка може створити багато чого.

Усе бере початок із наших мізків. Для цього варто поставити чітку мету (де мета – це не надія, а зобов'язання; це не мріяння, а бачення). Її усвідомлення дає нам силу й активність для діяльності. Не потрібно боятися, потрібно вірити в те, що ми гідні щастя і багатства (але в жодному разі не намагатися будувати своє щастя на нещасті інших людей).

Страх грошей – рідч підступна. Він взагалі-то не так часто проявляється. Але накопичується і зміцнюється цей страх ще змалку. Тут слід згадати, чим лякали дітей деякі батьки. «Не бери монети в рот, вони брудні!». А дитина, в якій ще не розвинуте понятійне, абстрактне мислення сприймає слова буквально. «Гроші – бруд». Бруд, як відомо, шкідливий, від нього заражаються і хворіють. Страх хвороби прирівнюється до страху грошей [11].

Страх грошей може бути дієвим інструментом маніпуляції суспільством. Він із певних причин присутній навіть у священній книзі християн – Біблії. Ми можемо бачити його і в проповідях. Особливо це актуально для раннього християнства. Добре і почесно було не мати грошей. Всевишній особливо милостивий до тих, хто бідний. Багато проблематично потрапити в Царство Небесне. Потрібно нести хрест безгрошів'я усе життя, щоб отримати подяку після смерті. Доречно згадати приказку: «Гроші – корінь зла». Ця заява є більшою мірою елементом навіювання і програмування, ніж джерелом знань.

Скандали через гроші сьогодні досить поширені в сім'ях. Гроші іноді виступають руйнівником дружби і причиною сварок. «Хочеш утратити друга – позич йому гроші». Це теж канал навіювання страху грошей, оскільки дружба, на нашу думку, не руйнується грошима – руйнується передусім ілюзія дружби.

Взагалі страх перед явищами, пов'язаними з грошима, переноситься на самі гроші. «Може, так влаштовано мислення людини? Якщо чоловікові набридло «пиляння» дружиною з приводу зарплати, то в принципі він може поміняти дружину, але у нього пропаде бажання їх більше заробляти. Сам собі скаже: «Та ну їх, ці гроші, від них одне горе» [11].

Слід зауважити, що самі по собі гроші причиною страху не можуть бути. Страх викликається не грошима, а тим, що з ними пов'язане. Причому коло причин страху (приклад батьків, сумна доля кумирів шоу-бізнесу, стереотипи, що нав'язуються суспільством тощо) з дитинства все збільшується, а далі продовжує рости вже в дорослому житті. Коли особа думає, що якість життя може залежати від грошей, а точніше від їх кількості, – вона помиляється.

Американський підприємець, інвестор, письменник і викладач Р. Кійосакі, який став відомим завдячуючи передусім своїй книзі «Багатий тато, бідний тато» [4] (яку досить часто обговорюють у колах сучасних фінансистів, менеджерів, маркетологів тощо) наголошує, що «спочатку страх залишитися без грошей мотивує нас старанно працювати, але одного разу, отримавши гроші, ми попадаємо в сіті жадності і бажання, які заставляють нас думати про всі ті прекрасні речі, які можна придбати за гроші. Люди отримують декілька баксів у руки й емоції радості, бажання і жадності беруть гору над розумним мисленням (люди втрачають голову, здоровий глузд – прим. М.М.). Емоції формують у них безрозсудне мислення» [3].

Спираючись на дійсність сучасного американського життя, Р.Кійосакі говорить про взаємовідношення роботи, грошей і щастя та робить при цьому не оптимістичні висновки. «Вони (люди – прим. М.М.) відчувають страх, вони йдуть на роботу, сподіваючись, що вгамують страх, але це не так. Цей старий страх переслідує їх, і вони знову повертаються на роботу, сподіваючись, що гроші розженуть їх страх і знову нічого не відбувається. Страх тримає людей у цьому капкані роботи, заробляння грошей. У надії, що страх пройде, люди знову ідуть працювати і заробляти гроші. Але щодня вони встають, і разом з ними просипається страх. Гроші керують їхнім життям, а люди відмовляються зізнаватися собі в цьому. Гроші контролюють їх емоції, бажання, а значить і їхні душі. Вони ніколи не виглядають при цьому щасливими, гроші примушують їх поспішати на роботу» [3].

Виходить, якщо в особі з'являються гроші, то в подальшому потреби в них будуть постійно збільшуватись. А це, у свою чергу означає, що й їхня кількість має бути більшою. «Люди, щоб задовольнити свої бажання, ідуть заробляти гроші. Вони бажають мати гроші заради тієї радості, яку на них можна купити. Але радість, яку приносять гроші, часто мала, і людям потрібно ще більше грошей для більшої радості, більших задоволень, більшого комфорту, більшої безпеки. І люди працюють і працюють, думаючи, що гроші заспокоять їх душі, які терзають і розривають страхи і бажання. Але гроші не можуть зробити це. До того ж більшість багатих людей дуже бояться втратити свої гроші. Бідна людина також нещаслива. Нестача грошей нервує так само, як і їх надлишок» [3].

Р. Кійосакі наголошує, що «потрібно використовувати емоції страху і бажання на свою користь, а не навпаки. Просто заробляти багато грошей недостатньо. Цим неможливо отримати перемогу над страхом і бажанням. Спочатку потрібно подолати страх і бажання розбагатіти, інакше дуже легко перетворитись у високооплачуваного раба» [3].

Емоції роблять людину людиною. Більшість людей не знають, що саме їхні емоції формують їх мислення. Важливо навчитися формувати своє мислення.

Тяжко витратити наше життя, живучи в страху, не знайшовши своєї мрії. Думати, що гроші принесуть щастя чи робота дасть почуття безпеки означає, брехати самому собі.

Гроші є продуктом людського середовища. Цей витвір людей може ставати над людьми і керувати їхнім життям. Саме тоді і з'являються страхи, пов'язані із грошима. Тому потрібно не дозволяти грошам керувати нашим життям.

Страх грошей може випробовувати і спонукати до дій, але й навпаки – може паралізувати розум особистості, не давати їй ясно мислити й усвідомлювати реальність і, таким чином, індивід буде притягувати до себе біди і нещастя.

Література

1. Аліман М. Микола Зібер і його праця про споживчі товариства / М.Аліман // Вісті центральної спілки споживчих товариств України. Діловий випуск (ДВ-вкладка), 4 січня 2013 р., № 1. – С. 1-8.
2. Башнянин Г. І. Політична економія / Г.І.Башнянин, П.Ю.Лазур, В.С.Медведєв. – К.: Ніка-Центр Ельга, 2000. – 864 с.
3. Кійосакі о деньгах, страхе, богатстве и счастье [Электронный ресурс]. – <http://bookideas.ru/kiyosaki-o-dengah-strahe-bogatstve-i-schaste/>
4. Кійосакі Р. Богатый папа, бедный папа / Р.Т.Кійосакі, Ш.Л.Лектер. М.: Попурри, 2004. – 272 с.
5. Мовчан М.М. Страхи в соціальному середовищі Київської Русі / М.М.Мовчан // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал Інституту

філософії імені Г.С.Сковороди НАН України та Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Випуск 27. – Київ-Полтава, 2012. – С. 163-174.

6. Основні економічні теорії: Навчальний посібник / За заг. ред. П.В.Круша, В.І.Депутат, С.О.Тульчинської. – К.: Каравела, 2008. – 448 с.

7. Платонов К.К. Занимательная психология / К.К.Платонов. М.: Мол. гвардия, 1986. – 224 с.

8. Страх денег [Электронный ресурс]. – <http://www.yourfreedom.ru/strax-deneg/>

9. Страх и деньги [Электронный ресурс]. – <http://www.moneybox.in.ua/index.php?id=134>

10. Страх перед деньгами [Электронный ресурс]. – <http://bizlimit.com/strax-pered-dengami>.

11. Сумма денег, которой я боюсь [Электронный ресурс]. – <http://mexhaseonetworks.com/google-adsense/strax-deneg-chast-2.htm>

12. Філософія: навчальний посібник для студентів і аспірантів вищих навчальних закладів / Л.В.Губерський, І.Ф.Надольний, В.П.Андрущенко, В.П.Розумний та ін.; За ред. І.Ф.Надольного. – 3-є вид., стереотип. – К.: Вікар, 2002. – 516 с.

13. Фишер С. Экономика / С.Фишер, Р.Дорнбуш, Р.Шмалензи [пер. с англ.]. – М.: «Дело ЛТД», 1993. – 864 с.

14. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В.Б.Шапар, В.О.Олефир, А.С.Куфлієвський, Б.І.Фурманець та ін. – Х.: Прапор, 2009. – 672 с.

Мовчан М. М.

СТРАХ ДЕНЕГ В ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ СРЕДЕ

В статье рассмотрен один из весомых разновидностей страха в бытии человека – страх денег; сделан анализ разновидностей выражения данного страха; выделены определенные его причины и намечены возможности преодоления или минимизации такого страха в социальной среде.

Ключевые слова: страх, деньги, страх нехватки денег, страх потери денег, страх перед большими деньгами

Movchan M. M.

FEAR OF MONEY IN THE HUMAN ENVIRONMENT

The article discusses one of the biggest varieties of fear in the human being – the fear of money; made an analysis of the expression of this species of fear; highlighted some of its causes and identified opportunities to overcome or minimize such fear in the social environment.

Key words: fear, money, fear of lack of money, fear of losing money, fear of big money

Надійшла до редакції 29.06.2014 р.